

Magyar Edit

A magyar felnőttoktatás mint a gazdasági kibontakozás jelentős tényezője*

Mint minden változás, a gazdasági átmenet is társadalmi és egyéni megrázkódtatásokkal jár. A munkanélküliség, az alacsony bérek és magas árak megterhelik az érintett rétegeket. Nehezíti a kibontakozást a szabadság és demokrácia hibás értelmezése, a szemléletváltozás lassú folyamata. A felnőttoktatás ebben a kritikus helyzetben jelentős szerepet kap.

Rövid történeti áttekintés

A magyar felnőttoktatás közel 150 éves. Az iskolán kívüli népművelésből alakult. Programjai a műveltség kiegészítését, az új tudományos ismeretek terjesztését, az egészségügyi felvilágosítást és a világnézeti meggyőzést szolgálták. Az intézményi kereteket az egyházak és a különböző célú egyesületek adták. Domináns intézménye, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT, alapítva 1841) mind a mai napig működik.

A 30-as években érkezett hozzánk a dán eredetű népfőiskolai modell. Hazai megvalósítása svéd mintára történt az egyházak szervezésében, és 1948-ig működött parasztfiatalok számára. Hatása még sokáig érezhető volt a népi kollégiumok és a paraszt származású egyetemi hallgatók Győrffy-kollégiumának munkájában.

1945 után a közoktatási intézmények esti és levelező tagozatokat indítottak a felnőttek számára. A *dolgozók iskolái* valamennyi iskolatípusban lehetőséget adtak az elmaradt tanulmányok pótlására, a továbbtanulásra. Nyitottá váltak a főiskolák és az egyetemek is a felnőttek előtt a nappali tagozatokkal egyenértékű diplomával. Ez már állami feladatvállalás volt.

1948 után megszűntek a társadalmi és egyházi népművelési intézmények, kivéve a TIT szervezetét. Kezdetét vette a centralizált, iskolarendszerű felnőttoktatás. Kétségtelen, hogy tömegek kapcsolódhattak be az új képzésbe, ám a gazdaságosság érdekében felduzzasztott nagy létszámú osztályokban csak extenzív munka folyt, az is a gyermekekre szabott ismeretanyaggal, figyelmen kívül hagyva a felnőtt ember tanulási-tanítási sajátosságait. A mennyiségi eredmény volt a fontos.

Az élet azonban sürgette a felnőttképzés fejlődését, ezért lassan „szakosodott” a tevékenység: az ipar, a mezőgazdaság, a szolgáltató vállalatok saját profiljukra üzemi tanulócsoportokat szerveztek. A 60-as évekre kialakult az üzemi felnőttképzés betanító, specializáló, második szakmát adó lehetőségekkel.

A TIT még 1954-ben megalapította a *szabadegyetemet*, ahol minden kööttség nélkül, nyitott rendszerben kínált továbbképzési lehetőségeket. Ez az intézmény ma is működik, de csak látogatási igazolást adhat, bizonyítványt, diplomát nem.

A 60-as években a rádióban, később a 70-es években a tévében is megindult a szervezett ismeretterjesztés. A *Mindenki iskolája* alapfokon, a „TV egyetem” felsőfokon kínált továbbképzési lehetőséget.

* A Grundlagen der Weiter Bildung (Luchterhand Verlag, Neuwid, Németország) 1994. 3. számában megjelent tanulmány változata az Új Pedagógiai Szemle számára.)

A felnőttoktatás minden szintjén ingyenes volt a részvétel, az állami költségvetést terhelte. Ez azonban nem jelentette azt, hogy külön kategóriának ismert volna el az állami oktatásirányítás. Megbontotta a felnőttoktatás egységét, akadályozta a közös gondolkodást, tervezést, a fejlesztés műhelymunkáját az, hogy az iskolarendszerű általános képzés az Oktatási Minisztériumhoz, a népművelés az évekig külön működő Kulturális Minisztériumhoz, a szakmai képzés, továbbképzés pedig a Munkaügyi Minisztériumhoz tartozott.

Talán éppen e differenciálódó funkciók ösztönző hatására már a 60-as években fejlesztő-kutató bázisok alakultak. Ebben az értékes munkában elméleti és gyakorlati koordinátor volt az OPI felnőttnevelési osztálya. A felnőttoktatási fórumokon megfogalmazódott az igény: a felnőtteknek más és másképp kell tanítani. Az andragógia egyre inkább önálló szakterületté vált. Kialakultak nemzetközi kapcsolataink: először a lengyel és jugoszláv, később a német és angol hatás érvényesült. Szakmai veszteség, hogy a sok értékes kezdeményezés finansziális nehézségek miatt kudarcba fulladt.

A differenciált munkában folyamatos előrelépést jelentettek a 70-es években alakult *szakmai továbbképző intézetek*, ahol mód volt az alapszakmák elsajátítására, az ismeretbővítésre, a specializálódásra, szakmaváltásra. A különböző szakminisztériumok mint fenntartók komoly költséghozzájárulással segítettek a működést. A részvételi díjakat a munkaadó cégek fedezték.

A rövid történeti beszámolóból nem maradhat ki az 1967-ben alakult *Országos Vezetőképző Központ*. Célja és feladata a vezetők elméleti és gyakorlati képzése és rendszeres továbbképzése volt. Komoly szaktudományi kutató-fejlesztő munka alapozta meg az intézet oktatótevékenységét és tanácsadó szolgálatát.

A magyar felnőttoktatásnak komoly múltja van, nyitott és rugalmas, így nem okoznak problémát a rendszerváltással járó új igények, követelmények.

Napjaink pragmatikus céljai, új feladatok, gazdasági kihívások

A 80-as évek második felében megkezdődött a tervgazdálkodás lassú „leváltása”, a piaczgazdaság felé való törekvés. Az utóbbi két évben felgyorsult a privatizációs folyamat. A nagyvállalatok kisebb gazdasági társulásokká szerveződtek. Ezzel megváltoztak a munkaerőpiac keretei, a kis szervezetek már nem tudták, nem tudják befogadni az elbocsátott tömegeket. A létszámleépítések első szakaszában (1992) a munkanélküliség a szakképzetlen munkavállalókat érintette. Később a piacvesztés és a gazdasági recesszió hatására veszélybe kerültek a szakképzett rétegek is. Már nem védettek a kvalifikált szellemi foglalkozásúak sem. A kiemelten veszélyeztetettek azonban még mindig az iskolázatlanok, a szakképzetlenek.

A gazdasági változás folyamata társadalmi átrendeződést is jelent. A munkavállalókból vállalkozók, munkaadók lesznek. Erre a változtatásra azonban nem mindig a szakmai elit a legrugalmasabb. A hozzáértés hiánya, a gyors meggazdagodás vágya a legképtelenebb morális szaltóra készíti a merészebbeket. A demokrácia és a szabadság abszurd értelmezése komoly társadalmi-gazdasági konfliktusok forrása. És itt kezdődik a felnőttoktatás, a felnőttnevelés aktuális feladata: tudatformálás, személyiségfejlesztés. Ezek csak látszólag esnek távol a pragmatikus céloktól.

A nagy cégek szervezetében befektetésként szerepel a képzés, továbbképzés. E célból szervezeteiken belül oktatási csoportot, osztályt működtetnek. Feladatuk a cég profiljának megfelelő szakmai specializáció és a részmunkaterületekre

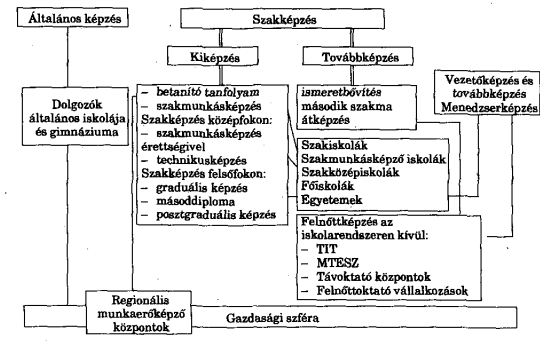
érvényes betanító képzés, a cégen belüli ismeretbővítés, szakmai szinten tartás. A kis cégek többsége csak rövid távra elegendő, gyors megoldásokat keres, éppen ezért megelégszik a „kész” szakemberek felvételével. Továbbképzési igénye nincs, képzési költséget nem vállal.

Struktúraváltás a felnőttoktatásban

Már a 70-es évektől egyre inkább a gazdasági orientáció jellemezte a felnőttoktatást, még inkább érvényesülő tendencia ez ma. El kell fogadnunk, hogy átmenetileg szűkebb szerep jut az általános művelődés szolgálatára. A pragmatikus célok gazdaságcentrikus feladatokat diktálnak.

Az alábbi táblázat a felnőttoktatás funkcióit és a továbbképzést megvalósító intézményeket összefüggéseikben, kapcsolatrendszerükben ábrázolja.

A magyar felnőttoktatás ma

Néhány kiegészítés a táblázathoz

Az általánosan művelő képzés iskolarendszerű intézményei továbbra is a *dolgozók általános iskolái* és a *dolgozók gimnáziumai*. Tudomásul véve a gyakorlati élet igényét, a gimnáziumok szakirányú ismeretekkel egészítik ki programjaikat: például titkárnőképzés, vállalkozási alapismeretek. Az érettségivel nem rendelkező szakmunkások hároméves általánosan művelő képzéssel érettségire kapnak felkészítést.

A felnőttek iskolarendszerű szakképzésére több szinten van lehetőség. A *szakiskolai képzés* az általános iskolára épülve két-három év alatt alapfokú szakképzést ad. (Pl. ápolónőképzés, gyors-gépirás.) Ez az iskolatípus nem ad középiskolai vég-

zettségét. A *szakmunkásképzés* is hároméves. Kvalifikált ipari, kereskedelmi szakmunkára készít fel. Országos érvényű bizonyítványt ad, de ez sem számít középszintű végzettségnek. A már érettségivel rendelkezők egy-éves képzéssel szakmunkásvizsgát tehetnek. A *szakközépiszkola* egyszerre ad lehetőséget az általános műveltség (érettségi) és a szakmunkás-képesítés megszerzésére. A képzési idő négy év. A műszaki szakközépiszkolákban ötéves képzés keretében a *technikusképesítés* is megszerezhető. A szakközépiszkolai érettségi szakirányú felsőfokú továbbtanulásra jogosít. Ezek a lehetőségek megegyeznek a nappali iskolák formáival.

A gazdasági szférába építve ábrázoltuk a *regionális munkaerőfejlesztő-képző központokat*. Ez új nonprofit szervezet. Kialakuló hálózata egyelőre négy intézménnyel rendelkezik: Miskolcon, Pécsen, Debrecenben és Székesfehérváron.

Az iskolarendszeren kívül működő intézményhálózat célja és feladata a munkanélküliség kezelése képzéssel, átképzéssel. Modulrendszerű struktúrája az ipari szerkezetátalakításhoz és a technológiai fejlesztéshez igazodik. Munkaformája felnőttekre szabott, hangsúlyosan az „önálló tanulás – közös gyakorlat” munkaformája valósul meg programjaikban. A modulrendszer biztosítja az egyéni igények szerinti be- és kilépési lehetőségeket. A bizonyítvány az elvégzett modulok számától, illetve a bizonyított szakértelemtől függ.

Az iskolán kívüli képzés új, nem éppen örvendetes jelensége a tömegével alakuló, élesen profitra dolgozó „felnőttképzési vállalkozások” tömege (kb. 3000). Ezek nagy részét a piaci orientáció vadhajtásainak tekinthetjük. A legtöbb cég tevékenysége nem felel meg az andragógia követelményeinek. Az oktatók, szervezők képzettsége hiányos. Nem garantált a minőségi munka.

E struktúrában szembetűnő az egyoldalú divergencia. A képzési igények a gazdasági szférára oldaláról jelentkeznek. Reméljük, hogy a pragmatikus tartalom kiegészül az általános műveltséget fejlesztő elemekkel is, éppen a munkaerő harmonikus fejlesztése érdekében. A humánforrások fejlesztése ezt semmiképpen sem nélkülözheti. Éppen ezt az igényt hivatott kielégíteni az újjáalakuló *népfőiskolai hálózat*, múltbéli programjainál tágabb feladatokkal.

A *távoktatási központok* a felnőtt emberhez jobban igazodó munkaformában gazdagítják a képzési lehetőségeket. Noha a 70-es években már történtek kísérletek, a kezdeményezés csak mostanra érett meg bevezetésre. Ebben a képzési formában nemcsak a hazai intézmények, hanem a külföldi egyetemek, távoktatási központok is részt vesznek programjaikkal.

Ez a struktúra nem változatlan, merev rendszer, hanem dinamikus szervezet, amely a céltudatos fejlődés lehetőségeit hordozza magában.

Az állam szerepvállalása, az irányítás, a kontroll és a finanszírozás kérdései

A felnőttoktatás ma sem önálló szervezeti egység közoktatásunkban, a rendszer szerves részeként funkcionál differenciáltan és sajnos széttagoltan. Irányítás, kontroll csak az iskolarendszerű felnőttoktatásban érvényesül. Még jobban, kritikusanabb a szakképzés területén. A Munkaügyi Minisztérium a szakképző iskolák átképzési kapacitásának növelésével, a gimnáziumi érettségire épülő szakok, szakmák és képesítést adó tanfolyamok indításával bizonyítja támogatási törekvéseit.

Az iskolák a tanulólétszám szerint (fejkvóta) normatív állami támogatást kapnak fenntartásukra, kiadásaira. Ez a felnőtt tanulók után is jár. A képzés anyagi fedezete részben az állami költségvetést, részben az önkormányzatokat

terheli. Ennek alapján az iskolarendszerű képzés a résztvevők számára ingyenes, illetve esetenként képletes hozzájárulást kíván.

Központi állami pénzügyi források a szakképzés támogatására:

– A *Foglalkoztatási Alap* a munkanélküliség mérséklését segíti, első helyen a képzés-átképzés pénzügyi fedezetével. Forrásai az állami költségvetés és a privátizációs bevételek.

– A *Szakképzési Alap* a gazdálkodó szervezetek kötelező hozzájárulása a szakképző iskolák, tanműhelyek fenntartására, valamint a fejlesztő feladatokat ellátó *Nemzeti Szakképzési Intézet* támogatására. Ebből a felnőtt szakmai képzés is részesül.

– Nemzetközi fejlesztési forrás a *Phare*-program. Célja a foglalkoztatás és a szociális fejlesztés támogatása, a munkaerő-piaci program kialakítása. Ennek keretében áttételesen a felnőttképzés is támogatásban részesül.

Az iskolarendszeren kívüli felnőttképzésben az állam a „laissez fair” magatartást gyakorolja. Nem irányít, nem koordinál, nem kontrollál és anyagilag sem támogat. Kivétel a regionális központok hálózata. A „laissez fair” magatartás következménye a már említett felnőttképző vállalkozások sokasága és minőségi garancia nélküli működése. Ennek az állami „megengedésnek” morális konzekvenciái vannak. Sok idő kell a tisztuláshoz, és ezt a folyamatot nem szabad a piac szűrő hatására bízni.

Önszerveződés az anomáliák kiszűrésére

A képzés minőségi garanciájának érdekében egy éve megalakult a *Felnőttképzési Vállalkozások Kamarája*. Noha a kamara kidolgozta *etikai kódexét* és *minősítő rendszerét*, egyelőre nem tud érvényt szerezni a követelményeknek, mert a kamarai tagság nem kötelező, így a minősítési rendszer illuzórikus.

Segítene a helyzeten a képzők képzése. A jól képzett mérnök, jogász, közgazdász meg kell, hogy tanulja a tudás átadását. Ismernie kell a felnőttoktatás elméletét, a hatékony módszereket, rendelkeznie a megfelelő interakciós és kommunikációs készségekkel. A felnőttoktatók egy jól képzett csoportja kidolgozott programmal készen várja, hogy az egyetemek, főiskolák vezessék be a kor szükségletének megfelelő többszintű andragógusképzést: az oktatásmenedzserek számára felsőfokú szaktanfolyam, az oktatók számára graduális, illetve a diplomások számára posztgraduális képzés.

Az európai integráció és az autonómia

Itt Európa közepén, közel a veszedelmes dezintegrációs törekvésekhez, mi a békeséget, a közös Európát keressük. Ez többet jelent a közös földrésznél, a kialakuló gazdasági együttműködésnél. Számunkra egy harmonikus együttélés jelent; a mi területünkön is egységes elvek szerint fogalmazzuk meg saját céljainkat. Leszűkítve mesterségünk feladataira: bele kell épülnünk a közös Európa közös oktatáspolitikájába. A képzés valamennyi szintjén egységes elvek szerint kell a kritériumokat megfogalmaznunk. Annak érdekében, hogy a szakképesítések, a bizonyítványok, a diplomák egyenértékűek legyenek bármely tagországban, fel kell zárkóznunk a képzés minőségi igényeivel. El kell fogadnunk a közös etikai normákat, ezek megkönnyítik az emberi kapcsolatokat. Ez nem jelenti kulturális hagyományaink, értékeink, szokásaink megtagadását.